

De *Vriendenkring* is het verenigingsorgaan van de Vrienden van Schokland, ingeschreven bij de Kamer van Koophandel te Lelystad onder nr. 40059053.

BESTUUR VRIENDEN VAN SCHOKLAND

Voorzitter

H. Scholtmeijer; tel. 0527 62 04 90

Secretaris

C. Hendrix-Mocking; tel. 0527 65 27 71
Oud Emmeloorderweg 18, 8308 PK Nagele
E-mail: fam.hendrix@hetnet.nl

Penningmeester

D.E. Roemers; tel. 0527 62 12 84

Ledenadministratie

L. Sloot-Snijders; tel. 0527 622 983
Hondsruglaan 30, 8302 JE Emmeloord
E-mail: lesloot@lesloot.demon.nl

Overige leden

J.H. Hollestelle; B.J. Grotenhuis; C.J. Bolle

Adviseur

H. Kloosterman; Museum Schokland,
tel. 0527 25 13 96

REDACTIE DE VRIENDENKRING

Redactie-adres

J.M.E. Suidgeest-Pijlman; tel. 0527 65 37 28
Ring 58, 8308 AN Nagele
E-mail: k-j.suidgeest-pijlman@wxs.nl

Overige leden

G.W. Bulk; J.H. Hollestelle; H. Scholtmeijer;
H.A. Veenink

CONTACTPERSONEN

R. Rijs, Stichting het Flevolandschap
V. van Steenberg, RACM Lelystad
contactadres: Nieuw Land Erfgoedcentrum

CULTUURHISTORISCHE INFORMATIE

www.schokland.nl
www.nieuwlanderfgoedcentrum.nl
www.flevolandbovenwater.nl
www.racm.nl
www.flevolandschap.nl

CONTRIBUTIE

Volwassenen € 15,-, huisgenootleden € 6,50,
jeugdleden € 4,50

Postbank 11 79 970; Bank 34 65 56 813
t.n.v. Penningmeester VvS te Emmeloord.
Beëindiging lidmaatschap schriftelijk vóór
1 september van het lopende jaar.

In dit nummer:

► Vereniging

Beste Vrienden <i>Redactie</i>	2
Agenda	3
Uitnodiging Jaarvergadering <i>Secretaris</i>	4
Jaarverslag 2008 <i>Secretaris</i>	5
Jaarverslag financieel 2008 Balans en begroting <i>Penningmeester</i>	8
Aktiviteiten in het kader van 150 jaar ontruiming van Schokland.	10
Oproep oude edities De Vriendenkring	22

► Artikelen

Wat maakt Flevoland uniek? <i>Piet Bremer</i>	11
Instructie voor Kantonniers. <i>Evert de Boer</i>	19
”Vrienden van Schokland” <i>Joop Masséus</i>	21
De laatste dagen van een eiland 2 (vervolg) <i>Gerrit van der Heide</i>	24

ISSN 1383-0961

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de auteursrechten voor de illustraties en foto's te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de redactie wenden.

Artikelen voor het zomernummer 2009 dienen uiterlijk op 1 mei bij de redactie binnen te zijn.

VERENIGINGSNIEUWS

Beste Vrienden

Wij zijn blij u te kunnen melden dat Kees Bolle zich heeft gemeld om het redactiewerk van Pim Reinders over te nemen. Kees is al een aantal jaren lid van het bestuur van de Vrienden van Schokland en organiseert onder andere het jaarlijkse uitstapje. Dit voorjaarsnummer van *De Vriendenkring* is zijn vuurdoop wat betreft de opmaak van ons magazine. Voor ons is Kees geslaagd. Geen wonder eigenlijk, hij heeft namelijk ruime ervaring met dit werk.

In dit nummer een vervolg op De laatste dagen van een eiland van onze oude nestor Gerrit van der Heide (1915-2006). Het boekje – dat we onverkort weergeven – is inmiddels vijftig jaar oud. Het is nog altijd interessant om te lezen, ook al zijn tekst en illustraties op sommige punten wat achterhaald.

Van Piet Bremer, kenner van de Flevolandse natuur bij uitstek, ontvingen we een degelijk artikel over de zeer kenmerkende plant- en diersoorten van onze provincie. Onze voor sommige mensen saai 'poldernatuur' blijkt in een aantal opzichten opvallend en bijzonder te zijn.

Evert de Boer verzamelt alles wat geschreven is over onze omgeving en hoe ouder het is, hoe mooier hij het vaak vindt. Zoals u weet, verschijnt er in ons blad nogal eens een bijdrage van zijn hand. Zo stuurde hij ook nu weer een ludieke vondst: Instructies voor kantonniers. Wat die mensen allemaal moesten doen, een week lijkt te kort om werkzaamheden uit te voeren!

En dan hebben we nog Joop Masséus, de Polderdichter. In de vorige editie van *De Vriendenkring* vond u al een van zijn gedichten. Joop heeft ons toegezegd regelmatig voor een bijdrage te zorgen. En zo is hij meteen ook een beetje de 'Vriendendichter'.

Tot slot bevat dit nummer de stukken die behoren bij de jaarvergadering op 16 april. Mogelijk ontmoeten wij u daar, u bent van harte welkom.

De redactie

Lezingen seizoen 2009

*Aanvang 20.00 uur in het kerkje van Museum Schokland.
De lezingen zijn vrij toegankelijk voor leden en niet-leden.*

De laatste lezingen van het seizoen 2008/2009 worden gehouden op

19 maart 2009

Tjeerd de Jong - *Hannekemaaiers en kiepkerels*

Tjeerd de Jong heeft een studie gemaakt over de "trekwerkers". En natuurlijk hebben die mensen, soms wel 30.000 per jaar, over een lange periode hun sporen nagelaten in de Nederlandse geschiedenis. Tjeerd zal ons meenemen langs het pad van de Hannekemaaiers en hun wederwaardigheden.

16 april 2009

Hans Hollestelle - *De laatste drenkeling van Schokland*

In augustus 1940 spoelde het lichaam van een piloot van de Royal Air Force aan op Schokland. Het was de tijd van de "Battle of Britain" de luchtoorlog van Duitsland tegen Groot Brittannië. De dijk van de Noordoostpolder was reeds gesloten en de gemalen waren aan hun werk begonnen, maar, zeker ten westen van de lijn Lemmer-Emmeloord-Ramspol, stond alles nog onder water.

Jaarvergadering 2009

16 april 2009

De jaarvergadering wordt gehouden in het museumkerkje. Na de pauze volgt het verhaal van Hans Hollestelle over "*De laatste drenkeling van Schokland*".

Reisje 2009

De datum van het jaarlijkse reisje is vastgesteld op 16 mei 2009. Als u mee wilt, noteer deze datum dan in uw agenda. We gaan deze keer opstappen in Blokzijl op de boot 'Sijgje S' van rederij Jan Timmerman. We willen om 09.30 uur afvaren en denken ca. 16.30 uur weer in Blokzijl terug te zijn. Na afloop zullen we weer ergens een afscheidsdineetje laten verzorgen. In de bij deze editie bijgesloten brief vindt u nadere informatie.

Algemene Ledenvergadering

Corry Hendrix-Mocking, secretaris

Het bestuur van de cultuurhistorische vereniging Vrienden van Schokland nodigt u hierbij uit tot het bijwonen van de Algemene Ledenvergadering die wordt gehouden op 16 april 2009 in het Museumkerkje op Schokland, aanvang 20.00 uur.

Na de pauze zal de avond worden voortgezet met een vertelling/lezing door Hans Hollestelle over **"De laatste drenkeling van Schokland"**.

In augustus 1940 spoelde het lichaam van een piloot van de Royal Air Force aan op Schokland. Het was de tijd van de "Battle of Britain" de luchtoorlog van Duitsland tegen Groot Brittannië. De dijk van de Noordoostpolder was reeds gesloten en de gemalen waren aan hun werk begonnen, maar ten westen van de lijn Lemmer-Emmeloord-Ramspol stond alles nog onder water.

Wij hopen dat velen van u de jaarvergadering en de lezing komen bezoeken. Namens het bestuur, tot ziens op 16 april 2009.

Agenda

- 1 Opening
- 2 Notulen van de Algemene Ledenvergadering, gehouden op 17 april 2008.
- 3 Ingekomen stukken en mededelingen
- 4 Jaarverslag 2008 van de secretaris*
- 5 Financiën:
 - Jaarverslag 2008 en balans per 31-12-2008*
 - Begroting 2009
 - Verslag kascommissie
 - Benoeming leden kascommissie
- 6 Bestuursverkiezing: herbenoeming H. Hollestelle
- 7 Rondvraag
- 8 Sluiting van het officiële gedeelte.

*Zie elders in dit nummer

Het bestuur van de vereniging in 2008

- Voorzitter: H. Scholtmeijer
- Penningmeester: D. Roemers
- Secretaris: C.M.J. Hendrix-Mocking
- Algemeen adjunct, ledenadministratie en distributie De Vriendenkring:
L. Sloot-Snijders
- Coördinator cursus Historie en redactielid De Vriendenkring:
H. Hollestelle

- Coördinator cursus Geologie : B.J. Grotenhuis
- Coördinator donderdagavondlezingen, het jaarlijks reisje en de website: C.J. Bolle
- Coördinator cursus Archeologie: Wim Boxsem
- Adviseur: H. Kloosterman

Jaarverslag Vereniging Vrienden van Schokland

Verenigingsjaar 2008

C.M.J. Hendrix-Mocking, secretaris

De jaarvergadering werd gehouden op 17 april 2008.

Het bestuur vergadert op Schokland en kwam dit jaar negen keer bij elkaar. Op bestuurlijk vlak heeft de vereniging contact met Stichting Het Flevo-landschap, gemeente Noordoostpolder, Schokkervereniging, Natuurlijk Schokland, Landschapbeheer Flevoland, Historische Vereniging Weststellingwerf e.o., Historische Vereniging IJsselham, Vereniging Schuttevaer en Nieuw Land.

Na de jaarvergadering en het afscheid van twee bestuursleden, Evert de Boer (voorzitter) en Wim van Lummel (penningmeester), zijn we als bestuur bezig geweest met de verdere kennismaking met de twee nieuwe bestuursleden: Harrie Scholtmeijer (voorzitter) en David Roemers (penningmeester).

Ondertussen hebben zij hun plaatsje gevonden in het bestuur en draaien we weer op volle toeren.

U zult op dit moment niet zo veel zien van de activiteiten van de vereniging Vrienden van Schokland. Het komende jaar (2009) zal in het teken staan van de herdenking van 150 jaar ontruiming Schokland. Dit zal een bijzonder jaar worden. In samenspraak met andere betrokken verenigingen zijn we hiermee bezig. De geschiedenis van Schokland gaat ver terug. In de middeleeuwen waren grote delen van het gebied rond

Schokland nog bewoond en tot circa 1450 was Schokland een schiereiland dat door een veenrug met het vaste land was verbonden. Rond 1800 werd Schokland omschreven als 'een door palenrijen in den bodem der Zuiderzee vastgepend stukje grond'. Het werd voor de bevolking, die bestond uit 650 mensen, verdeeld over drie woonterpen, te gevaarlijk om op het eiland te blijven. Daarom werd in 1859 door de rijksoverheid besloten het eiland te ontruimen. De redactie van *De Vriendenkring* is van zins een themanummer over de ontruiming van Schokland uit te brengen. Ook is een voorbereidingsgroep (met onder andere Koninklijke Vereniging Schuttevaer) bezig geweest een passend monument te laten ontwerpen voor Schokland. In het jaar 2009 zal dit monument geplaatst worden bij de haven van Oud Emmeloord op Schokland.

*Uitleg tijdens de
"Ginkiestocht" door
een Urker gids*

Op initiatief van de Stichting Emmeloord Promotie (STEP) is meegewerkt aan de teksten voor de borden van de nieuwe 12-dorpenroute in de Noordoostpolder. Elk dorp van de Noordoostpolder, inclusief Emmeloord en Schokland, heeft sinds kort een bord van 120x90 cm met daarop informatie over de historie, de herkomst van de naam, de bezienswaardigheden en de monumenten van elk dorp. Bij het 10-dorpenoverleg was aan de dorpscommissies gevraagd om teksten en foto's aan te leveren over de vijf genoemde onderwerpen. Ook heeft elke dorpscommissie een plek aangewezen voor de plaatsing van het bord. Evert de Boer en Hans Hollestelle hebben na enig onderzoek uit de aangeleverde teksten een selectie gemaakt van belanghebbende onderwerpen. Hans Hollestelle was als grafisch vormgever tevens voor dit project ingeschakeld voor het ontwerpen van de borden. Het project was gereed voordat de tulpenroute van start ging. In ieder dorp staat nu een fraai promotiebord met foto's en een kort verhaal over wat het dorp te bieden heeft. Door de eenduidigheid van het ontwerp is meteen te zien dat dit bord een onderdeel is van de 12-dorpenroute. Een kaart van de route is verkrijgbaar bij de VVV in Emmeloord.

Jaarlijks Reisje

De vereniging Vrienden van Schokland had op zaterdag 31 mei haar jaarlijkse reisje georganiseerd.

Om 09.00 uur vertrokken we met de boot uit Zwartsluis. We gingen over het Zwartewater, Zwartemeer richting het Ketelmeer en het IJsselooog naar Urk. Op de boot werd de lunch verzorgd. In Urk namen twee gidsen ons mee voor een "ginkiestocht", dat is een wandeling door oud Urk. Tijdens de wandeling en de vertelling heb je

iedere keer het gevoel dat je in de voortuin van een Urker bewoner staat of loopt. Maar volgens de gids was dat niet het geval.

Daarna ging het richting Emmeloord via de Marknesser- en Kadoelersluis weer terug naar Zwartsluis. De deelname was goed en na afloop was er de gelegenheid om in "Het Wapen van Ens" een afscheidsdiner te gebruiken.

Open dagen

De vereniging Vrienden van Schokland was wederom aanwezig op het "Kunstplein" op zaterdag 21 juni in Emmeloord. Het thema dit jaar was: *Vreemde Vogels*. Het was voor de vierde keer dat dit evenement werd georganiseerd.

Het "Kunstplein" is uitgegroeid tot het grootste amateurkunstfestival in de Noordoostpolder. Meer dan 1000 deelnemers en een veelvoud daarvan aan bezoekers. Het was weer een feest om mee te doen en tegelijkertijd hebben we de vereniging weer op de kaart gezet.

Op zondag 14 september tijdens het Open Monumenten weekeinde was de Stenezolder geopend voor bezoekers. De zolder werd druk bezocht.

Op 1 november was het zover: Schokland op de kaart. Vanaf die datum heet het gebied van het voormalige eiland Schokland weer echt Schokland.

Per 1 november heeft Schokland ook een eigen postcode. Het invoeren van deze nieuwe woonplaatsnaam heeft een aantal grote voordelen: bezoekers van Schokland kunnen in het telefoonboek, op internet en in GPS-systemen Schokland nu makkelijker vinden. Middels een feestelijke bijeenkomst op Schokland werd Schokland officieel op de kaart gezet. De bewoners van Schokland kregen hun nieuwe postcode uitgereikt door de burgemeester. Tevens sneed de burgemeester persoonlijk de grote taart met een foto van het eiland Schokland erop in flinke stukken, zodat we allemaal konden genieten van "Schokland".

De Vriendenkring

Met De Vriendenkring gaat alles naar wens. Het mooie blad is een lust om in te zien en te lezen. Pim Reinders (vormgever/opmaker) is na vele jaren gestopt als redactielid. We hebben hem

als dank voor zijn jarenlange inzet een mooi bord met daarop een afbeelding van de lichtopstand van Oud-Emmeloord aangeboden. We hopen dat de redactie ons blijft verrassen met mooie artikelen en foto's. Uw hulp voor het schrijven en aanleveren van mooie artikelen is altijd welkom.

Cursussen

We hebben mede door de hulp van Wim Boxsem de cursus Archeologie weer op het programma kunnen zetten. We zijn daar erg blij mee. De cursussen Historie, Geologie, Paleontologie en Archeologie zijn allemaal goed bezet. De onderwerpen zijn zeer divers en het is de moeite waard om de bijeenkomsten bij te wonen.

Lezingen in 2008

17 januari 2008: Jaap Bakker

Een wandeling door de geschiedenis van Urk.

21 februari 2008: Henk Pruntel

"Gij zijt geroepen het nieuwe land te bevolken met heiligen".

13 maart 2008: Filmavond

Diverse oude filmbeelden.

16 oktober 2008: H. Scheerboom.

Zwerfkeien en hun verhaal.

20 november 2008: Marijke Traast-Bos

Visserijverleden van Vollenhove.

Pim Reinders rechts op de foto, krijgt tijdens een gezamenlijk diner van bestuur en redactie als afscheidscadeau een speciaal geschilderd bord van Workumer aardewerk.

Financieel jaarverslag over 2008

D.E. Roemers (penningmeester)

Inkomsten

Toename van de inkomsten is met name veroorzaakt door het verkrijgen van een erfenis van € 5.000,00. De inkomsten uit contributies zijn licht gedaald. Dit is enerzijds veroorzaakt door een licht dalend ledenbestand, anderzijds door een aantal wanbetalers. Vanaf 2009 wordt strenger toegezien op de betaling van de verschuldigde contributie.

Activiteiten

In het afgelopen cursusboekjaar (2007/2008) zijn alleen de cursussen Geologie verzorgd. Deze cursussen zijn met een licht nadelig resultaat afgesloten. Vanuit de contributiegelden wordt het nadelige verschil gedekt. De cursussen Historie en Archeologie worden in het cursusboekjaar (2008/2009) ook weer verzorgd. De kosten van *De Vriendenkring* zijn lager dan begroot. De kosten van de lezingen op de donderdagavond zijn hoger dan begroot. De jaarlijkse excursie is met een kostenneutraal resultaat afgesloten.

Fondsen

Afgelopen boekjaar zijn geen stortingen gedaan naar fondsen. In 2009 zal beoordeeld worden welke fondsen gesteund gaan worden door de Vereniging.

Resultaat

Er is een positief resultaat behaald. Zoals hiervoor aangegeven met name veroorzaakt door een erfenis.

Balansrekening

Er is in het afgelopen jaar een toename van de algemene reserve gerealiseerd.

Begroting

Voor 2009 wordt een klein positief resultaat verwacht door een stijging van de contributie. De kosten van de Vereniging worden echter ook elk jaar hoger. Met name verzend- en drukkosten van *De Vriendenkring*. De verwachting is dat de cursussen niet budgettair neutraal zullen zijn.

*Het misthoorn-
gebouwtje op
Oud Emmeloord.*

Balans

Saldi van de balansrekeningen Vrienden van Schokland over 2008

24 januari 2009

Naam	Beginsaldo		Eindsaldo		Vershil
	Debet	Credit	Debet	Credit	
rabo betaalrekening	514,70		1056,01		541,31
postbank betaalrekening	34,07		840,03		805,96
rabo rendementsrekening	94,23		95,48		1,25
postbanksterrekening	311,45		11,91		-299,54
depotstorting PTT	75,00		75,00		0,00
voorraden	20,38		20,38		0,00
archeologie- bestemmingsreserve		843,12		843,12	0,00
rentemeer rekening	13978,28		20331,50		6353,22
steunfonds museumcollec		769,50		769,50	0,00
collectie beeldmateriaal		282,52		282,52	0,00
historie overloop	0,00			61,50	-61,50
archeologie overloop	0,00			332,98	-332,98
geologie overloop		1955,00		1930,00	25,00
Algemene reserve		11177,97		18210,69	
	15.028,11	15.028,11	22.430,31	22.430,31	7.032,72

Saldi van ontvangsten en uitgaven

Vrienden van Schokland over 2008

24 januari 2009

Resultatenrekening	2008		2007		2009	
Naam	Ontvangsten	Uitgaven	Ontvangsten	Uitgaven	Ontvangsten	Uitgaven
contributie 2008	6431,09		6601,00		6700,00	
donaties 2008	5358,64		235,00		250,00	
renten	621,29				1000,00	
Anjerfondssubsidie	0,00		71,00			
inning contributie		274,25		876,00		400,00
bestuurskosten		852,33		355,00		700,00
geologie cursus	1990,00	2220,05	2065,00	2260,00	2500,00	2500,00
archeologie cursus			250,00	443,00	1500,00	1500,00
historie cursus			590,00	418,00	1500,00	1500,00
excursie inkomsten	2294,00		1610,00		2500,00	
excursie uitgaven		2108,80		1436,00		2500,00
vriendenkring		2974,24		3463,00		3000,00
sprekers		523,00		189,00		500,00
steunfonds museumcollectie		0,00		500,00		
abonnements, lidmaatschap		217,09		93,00		200,00
diverse uitgaven/baten		372,95	10,00			200,00
bankkosten		119,59	86,00	34,00		150,00
Meer ontvangen dan uitgegeven		7032,72		1450,00		2800,00
Totaal	16.695,02	16.695,02	11.518,00	11.518,00	15.950,00	15.950,00

Activiteiten in het kader van 150 jaar ontruiming Schokland

In 2009 worden tal van activiteiten georganiseerd ter gelegenheid van de 150-jarige ontruiming van het eiland.

Start Veldacademie Schokland

Het voormalige eiland Schokland en zijn omgeving zijn op de wereld-erfgoedlijst van Unesco geplaatst vanwege de langdurige bewoning en de wisselwerking tussen die bewoners en het water. Water in zijn vele gedaantes is de constante factor van Schokland, water als vriend en water als vijand, water als levensbrenger en water als nemer van levens.

In 2009 staan de activiteiten van de Veldacademie in het licht van het thema Ontruiming.

Zomerexpositie in het museum

Van 16 mei tot eind oktober 2009 is in Museum Schokland een speciale tentoonstelling te zien over de ontruiming van Schokland. De expositie geeft een indringend beeld van het leven van de eilandbevolking en de dramatische gebeurtenissen die zich afspeelden in 1859, nu 150 jaar geleden.

Uitvoering bijzondere opera

Door de opera- en operettevereniging "La Mascotte" wordt in september 2009 in 't Voorhuys te Emmeloord het muziekspel *De ontruiming van Schokland* opgevoerd.

Pannenkoekwandeling Schokland

Tijdens deze wandeling onder begeleiding van een gids ontdekt u

de veelzijdigheid van Schokland, het voormalige eiland in de Zuiderzee.

Rondrit met gids over Schokland

Iedere eerste en derde zaterdag van de maand van april tot en met oktober kunt u mee met een rondrit over Schokland met Natuurlijk Schokland.

Stenen zagen in de Gesteentetuin

Altijd al willen weten waar die steen vandaan komt? Laat de kei doorzagen en onze expert vertelt het u.

Voorjaarsmarkt/Museumweekend

Op 4 en 5 april (Museumweekend) vinden er jaarmarkten plaats op het museumplein en rond de kerk van Schokland.

Snertwandeling rondom Schokland

De bijzondere omgeving van Schokland met haar cultuurhistorie en landschap is een uitstekende locatie voor een heerlijke najaarswandeling.

Opening op 16 mei

Op 16 mei bent u 's middags van harte welkom om te genieten van allerlei activiteiten die plaatsvinden op Schokland.

Het hele jaar door worden er verschillende activiteiten georganiseerd.

Kijk voor het volledige programma op: www.schokland.nl

Wat maakt Flevoland uniek?

Een analyse en overzicht van zeer kenmerkende plant- en diersoorten in de provincie Flevoland

Piet Bremer

Het symbool voor Flevoland is een zwevende Bruine kiekendief. Op menige Flevolandse auto is het vignet geplakt. Na het droogvallen van al de drie Flevopolders kwamen grote aantallen van deze roofvogel in het nog niet ontgonnen polderland tot broeden. De Oostvaarders- en Lepelaarsplassen, als enige niet ontgonnen stukken polder, herbergen nog steeds jaarlijks tussen de 35 en 50 paartjes en verspreid in de polders broeden ze in kleine moerasgebieden en langs vaarten. Vanwege de relatie met de geschiedenis van de drie polders wordt deze soort met recht op het vignet verbeeld. Een heel andere vraag is echter voor welke plant- en diersoorten Flevoland niet alleen een belangrijk leefgebied is of was, maar waarvoor ook geldt dat Flevolandse populaties landelijk van zeer grote betekenis zijn. Juist voor dergelijke soorten dragen de overheden een relatief grote verantwoordelijkheid. Het nieuwe door het Ministerie van LNV op leefgebieden gerichte soortenbeleid biedt provincies de mogelijkheid het op soorten gerichte beleid handen en voeten te geven. Het soortenbeleid moet leiden tot maatregelen waarvan tegelijkertijd meerdere soorten profiteren. Van de LNV-lijst van landelijk gezien bedreigde soorten komen in de provincie ca. 60 soorten voor. Geen van deze soorten komt in

de provincie veel meer voor dan op het oude land. Om de regio-eigen soorten een plek te geven gaat dit artikel over de voor Flevoland *zeer kenmerkende* soorten.¹

Methodie

De eerste vraag om te beantwoorden betreft de omschrijving van de aanduiding: zeer kenmerkende soort? Je kunt stellen dat als een soort statistisch gezien meer in Flevoland voorkomt dan op grond van het oppervlak verwacht wordt deze provincie voor deze soort van betekenis is. Stel, er komen van een bepaalde vogelsoort in ons land 1000 broedparen voor. Gezien het oppervlak van de provincie (4% van Nederland) zouden hier 40 broedparen voor moeten komen. Komen er dan in Flevoland 52 of meer paren voor dan is dat meer dan wanneer sprake zou zijn van toevalsverdeling. Bij een aantal van 52 paartjes of meer is sprake van een statistisch gezien significante voorkeur.² Als we op deze wijze na zouden gaan voor hoeveel soorten de Flevolandse populaties van belang zijn dan krijgen we bijvoorbeeld in de groep van de paddenstoelen een lijst van 61 soorten (Bremer et al., 2007).

¹ Het gaat hier om het binnendijkse gebied.

De buitendijkse (rand)meren zijn buiten de analyse gehouden.

² Eenvoudig met Chikwadraattoets te berekenen.

Piet Bremer

Om de analyse uitvoerbaar te houden is voor dit artikel de lat hoger gelegd. Hier is uitgegaan van de 50%-grens. Een voor Flevoland zeer kenmerkende soort is dan gedefinieerd als een soort waarvan 50% of meer van de Nederlandse populatie in Flevoland voorkomt. Hierbij speelt natuurlijk ook de tijdsperiode. Moet de soort elk jaar die grens overschrijven of mag deze er ook wel eens onder liggen? Bij de analyse is van de situatie van de afgelopen 15 jaar uitgegaan, waarbij de 50%-grens minimaal drie jaar overschreden moet zijn. Een ander aspect is het aantal vindplaatsen of de grootte van de populatie. Er is van uit gegaan dat soorten op meerdere plaatsen leven met een redelijke populatie. Dat betekent dat de Zeearend, waarvan één broedpaar in ons land al enkele jaren broedt in de Oostvaardersplassen niet als zeer kenmerkend is aangeduid. Of neem de Bosknaulia. De enige vindplaats van deze soort in Nederland komt al meer dan 30 jaar voor in het Kuinderbos op één locatie (Meijer & Bremer, 1986). De soort is nadien niet op andere plekken verschenen – ook niet elders in Nederland – en daarom is geen sprake van een zeer kenmerkende soort³. Veel onderzoek naar de verspreiding van planten en dieren in Nederland gaat trouwens niet uit van absolute aantallen maar van de aanwezigheid in een zogenaamd kilometerhok. Deze kilometerhokken vormen de rasters van 1 x 1 km waarmee de kaartbladen van topografische kaarten zijn verdeeld. Deze 'hokken' zijn geliefd bij het landelijke verspreidingsonderzoek aan planten en dieren. Hier is alleen voor de paddenstoelen uitgegaan van het kilometerhok. Voor paddenstoelen is

³ Dit zijn wel unieke soorten; soorten die binnen Nederland geheel beperkt zijn tot Flevoland. Er is echter geen enkele soort met grote populaties die voor 100% gebonden is aan Flevoland.

het volstrekt onmogelijk om aantallen te bepalen. De feitelijke plant is een zwamvlok van microscopische fijne schimmeldraden, die in de tijd gezien, een wisselend aantal vruchtlichamen kan vormen. Alleen bij soorten met heksenkringen zou een schatting te maken zijn als deze heksenkringen tegelijk vruchtlichamen vormen, maar dergelijke metingen zijn nog nooit uitgevoerd. Alleen soorten die landelijk in meer dan acht hokken voorkomen zijn in de analyse meegenomen, omdat bij een dergelijk aantal een statistisch betrouwbare uitspraak mogelijk is.

Zeer kenmerkende soorten

Tabel 1 geeft het overzicht van de zeer kenmerkende soorten. Dan blijkt dat Flevoland landelijk gezien **niet** van belang is voor dagvlinders, libellen, amfibieën en vissen, tenminste bij de gehanteerde grens van 50%. Dat neemt niet weg dat binnen deze groepen zich heel belangrijke ontwikkelingen kunnen voordoen. Neem bijvoorbeeld de dagvlinders. Heel bijzonder zijn vestigingen van Bruin blauwtje, Grote weerschijnvlinder en het Groentje in één of meerdere polders (Colijn & Böinck 2008), maar de grens van 50% wordt in de verste verte niet gehaald. Voor vogels is Flevoland vooral van belang vanwege de diverse soorten met unieke populaties in het Oostvaarders-/Lepelaarsplassengebied, zoals de Bruine kiekendief, Roerdomp en Klein waterhoen. Maar twee vogelsoorten bereiken de 50%-grens, namelijk de Grote zilverreiger en het Baardmanneltje (van Dijk et al., 2007). Zelfs de Lepelaar, met voorheen belangrijke kolonies in beide moerasgebieden, overschreed in haar beste tijd niet de 30% (Brenninkmeyer et al., 2002). In totaal zijn dus vier diersoorten voor Flevoland als zeer kenmerkend te rubriceren. Daar staat een beduidend

groter aantal plantensoorten tegenover zes varensorten, twee bloemplanten, twee bladmossen en acht soorten paddenstoelen. Dus een totaal van **achttien** soorten. Zien we naar de verspreiding van de zeer kenmerkende soorten binnen de provincie dan vallen een aantal zaken op. Voor de vogels is vooral het klei-oermeeras van Z.-Flevoland (de eerder genoemde moerasgebieden) belangrijk. Voor varens en bladmossen is het Kuinderbos een landelijke hotspot. Van de paddenstoelen komen relatief veel soorten voor in sparrenbossen op schrale zandgrond, maar er zijn ook diverse soorten die in de kleibossen voorkomen. Tabel 2 zet de resultaten voor de verschillende gebieden op een rij. In de Oostvaardersplassen komen zeven zeer kenmerkende soorten voor, met naast vogels ook de Moerasandijvie, maar dit aantal wordt door vijf bosgebieden geëvenaard. Het gaat mij te ver om te zeggen dat al deze gebieden belangrijker zijn dan de Oostvaardersplassen. Maar toch. Wat opvalt is dat het Kuinderbos met vijftien soorten het hoogst scoort; hier dragen een libellensoort, mossen, varens en paddenstoelen aan de hoge score bij. Ook scoort het ruim 1500 ha grote complex van Roggebotzand, Reve- en Abbertbos heel goed. Wat het aantal soorten betreft doet het niet voor het Kuinderbos onder, maar de populaties van zeer kenmerkende varensorten is hier maar een fractie van die in het Kuinderbos en in dit bosgebied gaat het vooral om paddenstoelen. Het is gezien deze informatie jammer, dat beide bosgebieden de afgelopen 20 jaar sterk de nadelige gevolgen van intensief bosbeheer en stormschade hebben ondergaan en dat geldt zeker voor het Roggebotzand en het Reve- en Abbertcomplex, waardoor verruiging met bramen en brandnetels heel sterk

is toegenomen ten nadele van mossen, varens, bosplanten en paddenstoelen.

Het is natuurlijk wel intrigerend dat het Kuinderbos zo veel beter scoort dan de Oostvaardersplassen. Het laatste gebied heeft natuurlijk grote faam vanwege de grote grazers in de buitenkaadse `poldersavanne` (Konikspaarden, Heckrunderen, Edelherten) en het grote aantal water- en moerasvogels in het binnenkaadse gedeelten. Maar door de sterke begrazing door deze grazers zijn de wilgenbossen sterk afgetakeld (geschild) en de zeer kenmerkende paddenstoelen die hier voorkwamen (o.a. Sparreveertje) verdwenen. De intensieve begrazing (anno 2007, zelfs met zeer hoge dichtheid met gemiddeld twee grote grazers per ha) heeft ook negatief uitgedrukt voor de broedvogels van moeras, ruigte, rietland en struweel (Bijlsma 2008). Pas als een groot deel van de grote grazers verdwijnt door honger, ziekte of afschot zal het oppervlak ruigte en rietland weer toenemen en daarmee ook de aantallen van bijv. Blauwborst en Paapje. Terwijl de Oostvaardersplassen vrijwel geheel op kleigrond ligt, heeft het Kuinderbos daarentegen een veel gevarieerdere bodemopbouw. Het bestaat uit zure klei, fijn zand op veen (veenafbraakgebied), een duizenden jaren oud podzolgebied (eigenlijk een stuk oud land onder zeeniveau) en verspoeld podzolzand (Kuinzand). In het veenafbraakgebied komt een unieke varenflora voor, die nergens in de NW-Europese laagvlakte wordt geëvenaard. In het podzolgebied is, dankzij de inspanning van Staatbosbeheer, een keten van natuurgebieden ontstaan vanaf de Kuindervaart tot Lemstervaart met schrale beweide graslanden, poelen, herstelde vennen, bosranden, zich ontwikkelende heiden en een polderbeek. In het Schoterveld, een

Intermezzo: Glansmos (*Hookeria lucens*)

Glansmos
(tek: J. Landwehr).

In de tabel zijn geen soorten opgenomen die meer dan 15 jaar geleden in de categorie van zeer kenmerkend vielen. Eén van deze soorten is het Glansmos. In de jaren tachtig kwam het overgrote deel van de Nederlandse populaties in de Flevolandse bossen voor. Vindplaatsen waren bekend uit Kuinderbos, Urkerbos, Abbertbos en Bremerbergbos. Daar is nu niets meer van over. Glansmos kwam vooral op greppelkanten in sparrenbossen voor, waar de luchtvochtigheid altijd hoog was (> 90%). Met de eerste dunningen in deze sparrenbossen – vanaf de tweede helft van de jaren tachtig - ontstond een minder gesloten bos. Directe zonnestralen bereikten de bosbodem, waardoor groeiplaatsen opwarmden en de luchtvochtigheid daalde met als gevolg de sterfte van alle Glansmos-planten. In het begin van de jaren negentig werd de soort voor het laatst in de provincie gezien. De soort leek toen zelfs voor Nederland uitgestorven! Pas recent

bleek wel dat Glansmos nog steeds in het Zuid-Limburgse Bunderbos voorkomt langs een bronbeek

nieuw natuurgebied in ontwikkeling, zullen ook weer nieuwe kansen ontstaan met nieuwe biotopen.

In 2008 heeft het Ministerie van LNV een lijst van meer dan 300 bedreigde planten- en diersoorten opgesteld waarvoor meer belangstelling gewenst is, het liefst binnen de benadering van leefgebieden. De provincie Flevoland is aan zet om dit nieuwe soortenbeleid handen en voeten te geven en heeft de komende jaren jaarlijks 200.000 euro beschikbaar voor projecten. Van genoemde soorten van de LNV-lijst komen, zoals eerder gezegd, zo'n 60 soorten in Flevoland voor of zijn er

waargenomen, maar geen enkele van deze soorten behoort tot de categorie zeer kenmerkend.⁴ Eind 2008 is door deskundigen een rapport opgesteld waarbij het nieuwe beleid met de LNV-soorten nader voor Flevoland is uitgewerkt en waar ook een aantal zeer kenmerkende soorten aanvullend op de LNV-lijst zijn genoemd (de Vries et al., 2008). Het feit dat zeer kenmerkende soorten relatief veel in Flevoland voorkomen is namelijk geen garantie dat deze soorten niet worden bedreigd

⁴ Van deze 60 soorten komen relatief gezien geen soorten meer binnen dan buiten de polders voor. Het is dan ook goed bij het Flevolands' soortenbeleid verder te kijken dan de LNV-lijst.

en hun positie veilig is. Een voorbeeld hiervan zijn de in sparrenbossen groeiende paddenstoelen, waarvan de aantallen sterk achteruit zijn gegaan vanwege dunningen en stormschade, of Glansmos, dat zelfs geheel verdwenen is (zie intermezzo).

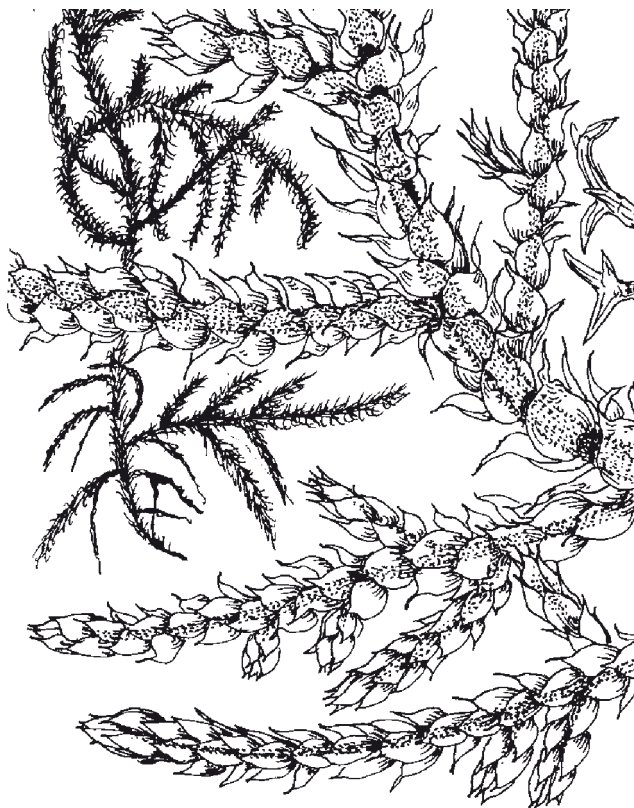
De provincie Flevoland kiest in haar ruimtelijke beleid voor vier grote parapluprojecten als het om natuur gaat; de ontwikkeling van het Oostvaarderswold, Waternetwerk, Akkernatuur en Rugstreeppad. De ontwikkeling van het Oostvaarderswold gaat om het realiseren van een robuuste verbinding tussen de Oostvaardersplassen en Horsterwold, zodat het leefgebied voor de grote grazers sterk wordt vergroot. Deze nieuwe natuur geeft kansen voor de in tabel 1 genoemde Grote zilverreiger (bij aanleg van kleine wateren), Edelhert en Moerasandijvie (op droogvallende oevers kleine wateren). Het project Waternetwerk is bedoeld om aan de oostrand van de polders een natte infrastructuur aan te leggen; een geheel van basisbiotopen, plasjes en poelen (Beenen et al., 2008). En het kan ook gaan om het herstel van vennen, zoals in het Kuinderbos, waar in de winter van 2006/2008 negen vennen zijn hersteld en waar bijv. de Noordse winterjuffer te verwachten is. Het project Akkernatuur is gericht op het versterken van de natuur op akkers of aan haar randen. Te denken valt aan bijzondere akkervogels als Grauwe kiekendief, Stormmeeuw of Bontbekplevier. Maar binnen de akkers komen geen zeer kenmerkende soorten voor.

Opvallend blijft dat de grootste groep van zeer kenmerkende Flevolandse soorten (sporenplanten) geen plekje heeft binnen de vier Flevolandse parapluprojecten. Bossen vallen buiten

dit beleid. Maar er is een sprankje hoop dat hier wel aandacht aan zal worden gegeven en bijvoorbeeld de belangrijke sparrenbossen voor Flevoland behouden blijven.

Nu vormt de Bruine kiekendief nog het onderwerp van het Flevolands vignet. Als we uitgaan van soorten waarvoor Flevoland nu landelijk gezien heel erg belangrijk is (en waarvan meer dan 90% in Flevoland voorkomt) dan kan er reden zijn de afbeelding te vervangen voor die van een Grote zilverreiger, Zachte naaldvaren of de Bruine grauwpkop! Of toch maar vasthouden aan die zwevende roofvogel die zo kenmerkend is geweest voor de drie polders en dat nog is, maar waarvan in ons land 'slechts' 10% in Flevoland broedt?

Grof etagemos (Hylocomium brevirostre) komt in zeven polderbossen voor en is elders in ons land zeer zeldzaam. (tekening: J. Landwehr).

Literatuur

- Beenen, R., J. van der Weele, R. Iken & J. Cronau, 2008. Uitvoering soortenbeleid door de provincies: regionaal maatwerk. *De Levende Natuur* 109(3): 113 - 117.
- Bijlsma, R., 2008. *Broedvogels van de buitenkaadse Oostvaardersplassen in 1997, 2002 en 2007*. A&W rapport 1051.
- Bremer, P., 2003. *Hylocomium brevirostre* (Brid.) Schimp. (Grof etagemos) in Nederland. *Buxbaumiella* 63: 38 - 53.
- Bremer, P., 2007. *The colonisation of a former sea-floor by ferns*. Dissertatie, Wageningen Universiteit.
- Bremer, P., 2009. Het nieuwe soortenbeleid en paddenstoelen: de uitwerking in Flevoland. *Coolia*, in druk
- Bremer, P., C.G.N. van Zanen & M.T. Veerkamp, 2007. The macrofungi on a former sea floor. *Field Mycology* 8(2): 45 - 58.
- Brenninkmeijer, A., E. Wymenga & A. van den Berg, 2002. *Vogels van het Lepelaarsplassengebied*. A&W-rapport 284.
- Colijn, E. & F. Boinck, 2008. *Libellen, dagvlinders en sprinkhanen van Flevoland*. Tussenrapport.
- Dijk, A.J. van., A. Boele, L. van den Bremer, F. Hustings, W. van Manen, A. van Kleunen, K. Koffijberg, W. Teunissen, C. van Turnhout, B. Voslamber, F. Willems, D. Zoetebier & C.L. Plate, 2007. *Broedvogels in Nederland in 2005*. SOVON - monitoringrapport 2007/01.
- Meijer, K. & P. Bremer. 1986. *Knautia dipsacifolia* Kreutzer nieuw voor Nederland. *Gorteria* 13: 74 - 77.
- Vries, H.H. de, P. Bremer, B. de Bruijn, S. Kragten, T. Termaat, J. Thissen. & R. Zollinger, 2008. *Uitwerking leefgebiedenbenadering Flevoland voor soorten*. Rapport VS2008.038, De Vlinderstichting, Wageningen.
- Griffioen, R.H.W & H.M.G. Uilhoorn, 1998. De noordse winterjuffer (*Sympecma paedisca* (Brauer)) in de Weerribben en de Kuinderplas. *Brachytron* 2(2): 35 - 43.
- Zanen, G. van., 2000. *Totaallijst van Paddenstoelen gevonden in de provincie Flevoland in de periode 1975 t/m 1999*. Werkgroep Mycologisch Onderzoek IJsselmeerpolders.

De Zachte naaldvaren is een van de meest kenmerkende soorten voor Flevoland, die gevonden is in zes bossen in Flevoland: Kuinderbos, Voorsterbos, Revebos, Jagersveld, Overijsselse Hout en bij Biddinghuizen (foto: auteur)

Tabel 1. Voor Flevoland zeer kenmerkende soorten, ofwel soorten waarvan meer dan 50% van de Nederlandse populatie van Flevoland afhankelijk is. e = eenheid waarop voorkomen gebaseerd is, p = populatiegrootte (aantal planten/dieren; minimaal 8 of verspreide plekken, eventueel in zelfde gebied), kh = aantal bezette kilometerhokken (landelijk minimaal 8). **Bio** = biotoop. Pl = plas, Mo = moerasgebied, Sl = sloten, Nb = naaldbos, Lb = loofbos. De tabel geeft de situatie van de afgelopen 15 jaar, waarbij een soort minimaal drie jaar deze grens heeft gepasseerd. De tabel is gebaseerd op data zoals gepubliceerd in o.a. van Bremer (2003, 2007, 2009), Bremer *et al.* (2007), Dijk *et al.* (2007), Griffioen & Uilhoorn (1998) en van Zanen (2000). Bij de paddenstoelen is het percentage het gemiddelde van de perioden 1986 - 1995 en 1996 - 2007).

Soortgroepen	Soorten	e	Bio	Opmerkingen
Dagvlinders	-			-
Libellen	Noordse winterjuffer	p	Pl	Enkele jaren > 50%
Amfibieën	-			-
Reptielen	-			-
Vissen	-			-
Broedvogels	Grote zilverreiger	p	Mo	2005: 97 van 102 p. (= 95%)
	Baardmannetje	p	Mo	>50%
Zoogdieren	Edelhart	p	Mo	2200 dieren (2008) > 50%
Vaatplanten	Moerasandijvie	p	Mo	>50%
	Rond sterrekroos	p	Sl	>80%
<i>varens</i>	Lansvaren	p	Lb	75% (2008: 3 van de 4 planten)
	Zachte naaldvaren	p	Nb	94% (2008: 240 van 255 planten)
	Stijve naaldvaren	p	Nb	ca. 50% (2008: 1200 van ca. 2400 planten)
	Gebogen driehoeksvaren	p	Nb	91% (2002: n = 655 van ca. 720 klonen)
	Zachte stekelvaren	p	Nb	> 80% ?
	Struisvaren	p	Lb	67%
Bladmossen	Grof etagemos	p	Lb	83%
	Grof snavelmos	p	Lb	77%
Korstmossen	-			-
Paddenstoelen	Populierzijdetruffel	kh	Lb	92%
	Knolmijtertje	kh	Nb	67%
	Bruine grauwkop	kh	Lb	63%
	<i>Hypoxylon mammatum</i>	kh	Lb	63%
	Sparreveertje	kh	Nb	57%
	Donkere veldridderzwam	kh	Nb	52%
	Voorjaarsgordijnzwam	kh	Lb, Nb	50%
	Rode vloksteelsatijnzwam	kh	Lb	50%

Tabel 3. Het aantal zeer kenmerkende soorten in Flevoland in relatie tot het totaal aantal van Nederland bekende soorten.

	Aantal zeer kenmerkend	Aantal soorten in Nederland	Percentage
Varens	6	39	15,4
Zoogdieren	1	60	1,6
Libellen	1	70	1,4
Broedvogels	2	195	1,0
Blad-/levermossen	2	535	0,4
Paddenstoelen	8	4700	0,2
Zaadplanten	2	1400	0,1

Tabel 2. Het aantal *zeer kenmerkende* soorten per gebied, waarbij onderscheid is gemaakt tussen de fauna en flora. De tabel is grotendeels geordend naar het afnemend aantal zeer kenmerkende soorten per gebied.

Gebieden	Het aantal zeer kenmerkende soorten	
	fauna	flora
Oostvaardersplassen	3	4
Lepelaarsplassen	1	1
Kuinderbos	1	14
Roggebotzand-Reve-Abbert	0	12
Bossen rondom Lelystad	0	10
Bremerbergbos	0	8
Voorsterbos//Waterloopbos	0	8
Urkerbos	0	6
Spijkbos	0	5
Horsterwold	0	5
Schokkerbos	0	5
Stranden Z.-Flevoland	0	4
Harderbos	0	3
Larserbos	0	3
Stranden O.-Flevoland	0	2
Hulkesteinse bos	0	2
Akkers in heel Flevoland	0	1

Edelherten zijn uitgezet in de Oostvaardersplassen waar de populatie sterk toenam tot meer dan 2000 dieren in 2008. Met Heckrunderen en Koniksparden zorgen zij voor een sterke begrazing van de graslanden. Op de foto is de bovenleiding van de spoorlijn Lelystad - Amsterdam zichtbaar (foto: auteur).

Instructie voor kantoniers

Evert de Boer

*Zo nu en dan kan ik mijn collectie aanvullen door een leuke vondst. Zo kwam ik op een rommelmarkt een boekje tegen met de titel **Algemeene instructie voor de kantoniers in dienst bij den Rijkswaterstaat en den dienst der Zuiderzeewerken. 1938.** Het boekje is ooit eigendom geweest van opzichter S. Kuiper(s).*

(Er waren verschillende soorten kantoniers; kantoniers bij de wegen, kantoniers bij de kanalen, kantoniers bij de zee- en havenwerken. Ik beperk mij tot de kantoniers bij de wegen)

Evert de Boer

1. de kantoniers bij de wegen zijn belast al of niet in vereeniging met hulparbeiders of arbeiders van een aannemer met:

- a. het zooveel mogelijk opruimen van alles wat het verkeer kan belemmeren of gevaar voor het verkeer kan opleveren;
- b. het zindelijk houden van de wegen, de paden, de bermen, de glooiingen, en van de dekken van de vaste bruggen en het afsteken van de kantzoden, waarbij alle tot bemesting geschikte stoffen gelijkmatig over de begroeiende bermen en glooiingen gespreid of om stammen van de Rijksboomen gebracht moeten worden;
- c. het in goeden staat houden van rijbanen, voet- en rijwiel-paden en bermverhardingen;
- d. het slechten en aanvullen van sporen en het tonrond houden van niet-verharde wegen;
- e. het onder profiel houden van de bermen en glooiingen en het slechten van molshoopen;
- f. het maken, openhouden en zoo nodig verleggen van greppels tot afvoer van hemelwater;
- g. het schoonhouden van de door den onmiddellijken chef aan te wijzen tochten, berm- en andere slooten;
- h. het open- en schoonhouden van duikers, buizen, goten en zinkputten, het verven van verkeersstrepen, bochtaanduidingen, borden en bermplanken;
- i. het maken en instandhouden van greppels en kielspitten, die tot scheiding of aanduiding van scheidingen dienen;
- k. het schoon- en op hunne plaats houden van palen, leuningen, afrasteringen, afstands- plaatsnaam-, rijwielpad-, waarschuwings- en andere borden, bermplankjes, peilschalen, enz. en het daarvan verwijderd houden van gras, onkruid en aangroeiSEL;
- l. het bij gladheid bestrooien van wegdekken, de brugdekken en de toegangen naar de bruggen en sluizen, voor zoover dit niet tot de taak van ander personeel behoort;
- m. het sneeuwruimen;
- n. het weghakken van het ijs langs beschoeiingen, muren en peilschalen en het maken en openhouden van bijten;
- o. het snoeien of het behulpzaam zijn bij het snoeien; het verwijderen van St. Jansscheuten van de Rijksbeplantingen;
- p. het losmaken van den grond om- en het zuiveren van de boomstammen

De omslag van het boekje Algemeene Instructie voor de Kantonniers

- van mos en van uitloopers aan den voet en het verwijderen van rupsennesten uit de beplantingen;
- q. het, waar noodig, met zand dekken van de bestratingen en het met zand bedekt houden van de nieuwe bestratingen;
- r. het aanvullen of op andere wijze herstellen van laagten, putten en sporen in wegdekken, zoo nodig met het herstellen van kantopsluitingen;
- s. het vervangen van verbrijzelde klinkers en keien door heele;
- t. het behulpzaam zijn bij het sorteren van nieuwe en van oude klinkers en keien;
- u. het vegen van de wegdekken, het opruimen van stof en slijk of modder en het wegvoeren daarvan;
- v. het verzamelen en zoo nodig stukslaan van de losse steenen;
- w. het opgezet houden van steentassen, zand-, grind- en steenslaghoopen en het onderhouden van de bergkassen;
- x. het bewaken van- en het desgevorderd medewerken aan herstellingen en vernieuwingen van de werken en de bewaking van de lossing en het vervoer van de steen, puin en andere materialen, zoomede het bewaken van den opslag van deze materialen en het uitvoeren van tellingen en metingen;
- ij. het uitoefenen van politietoezicht;
- z. het regelen van het verkeer tijdens de uitvoering van werken;

- aa. het houden van toezicht op werken, ook op die welke door anderen dan het Rijk krachtens vergunningen en uit anderen hoofde worden uitgevoerd, voor zoover dit aan kantonniers wordt opgedragen;
- bb. het houden van toezicht op het gebruik hetwelk van de uitwegen wordt gemaakt;
- cc. het behandelen van spoorleiders;
- dd. het flikken en het medewerken bij de spreidingen van onderhoudsmaterialen en bij het aanbrengen van lagen bitumen, teer, enz. op de verharding;
- ee. het terstond kennisgeven aan hun onmiddellijken chef van het hun bekend worden of voornemens tot aanvang van uitvoering van werken of toestandsveranderingen door anderen dan de Waterstaat binnen de lijnen van 15 m buiten de grens van Rijkseigendom ter weerszijden van den weg.

In de opsomming ontbreekt de letter j, deze is waarschijnlijk achterwege gelaten om verwarring met de letter i te voorkomen.

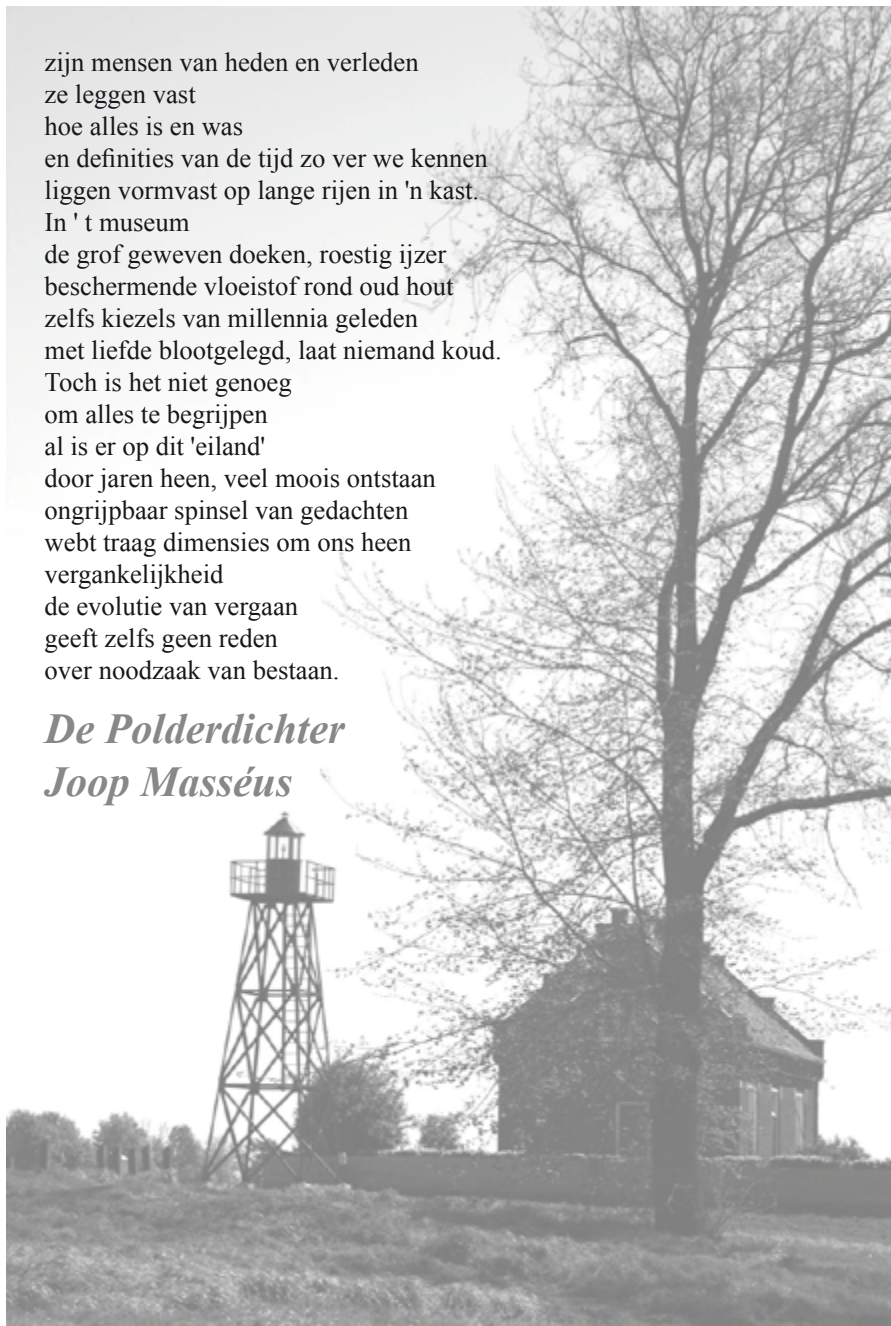
In het algemeen was kantonnier een eenvoudige functie. Als je deze bepalingen leest dan moet een dergelijke functie iets zijn voor een duizendpoot. Zoals ik mij de wegkantonnier herinner fietste hij langs de weg, de schop aan de fiets gebonden, om hier en daar een plas in de berm weg te laten lopen. Of een doodgereden dier te begraven. Nu doet men dit met een kraan, waardoor bermen erg onvlak worden en daardoor moeilijk te maaien zijn.

De spelling van het 17 pagina's tellende boekje is aangehouden.

Vrienden van Schokland

zijn mensen van heden en verleden
ze leggen vast
hoe alles is en was
en definities van de tijd zo ver we kennen
liggen vormvast op lange rijen in 'n kast.
In 't museum
de grof geweven doeken, roestig ijzer
beschermende vloeistof rond oud hout
zelfs kiezels van millennia geleden
met liefde blootgelegd, laat niemand koud.
Toch is het niet genoeg
om alles te begrijpen
al is er op dit 'eiland'
door jaren heen, veel moois ontstaan
ongrijpbaar spinsel van gedachten
webt traag dimensies om ons heen
vergankelijkheid
de evolutie van vergaen
geeft zelfs geen reden
over noodzaak van bestaan.

De Polderdichter
Joop Masséus

Joop Masséus

Oproep oude edities

De Vriendenkring

In 2011 bestaat De Vriendenkring, het tijdschrift van de vereniging, 50 jaar. Het blijkt dat we zelf niet in het bezit zijn van alle edities.

Het lijkt ons erg zinvol om voor het jubileum alle edities van De Vriendenkring te kunnen raadplegen en natuurlijk ook zelf in ons archief te hebben.

Daarom hierbij een oproep aan allen om nog eens te kijken of u nog oude exemplaren hebt liggen en eventueel aan de vereniging wilt afstaan.

Onderstaand een lijst met nummers die **WEL** in ons bezit zijn.

Jaar	Jaarg.	Nr.	Periode	Aant.	1972	11	1	-	2
1963	2	1	winter	2	1972	11	2	lente/zomer	1
1964	3	2	lente	1	1973	12	1	-	1
1967	6	?	-	1	1973	12	3	nov.	1
1968	7	2	zomer	1	1974	13	1	-	1
1968	7	3	herfst	1	1974	13	2	-	3
1969	8	3	herfst	1	1974	13	3	-	2
1970	9	1	winter	1	1975	14	1	-	1
1970	9	2	lente	1	1975	14	2	-	0
1970	9	3	sept.	1	1975	14	3	-	1
1970	9	4	oktober	1	1976	15	1	-	2
1971	10	1	maart	2	1976	15	2	-	2
1971	10	2	juli	1	1976	15	3	winter	2
1971	10	3	oktober	2	1977	16	1	winter	2
					1977	16	2	lente	2
					1977	16	3	herfst	2
					1978	17	1	-	2
					1978	17	2	lente	2
					1978	17	3	herfst	2
					1979	18	1	winter	1
					1979	18	2	lente	2
					1979	18	3	herfst	2
					1980	19	1	winter	2
					1980	19	2	lente	2
					1980	19	3	herfst	3
					1981	20	1	voorjaar	1
					1981	20	2	zomer	1
					1981	20	3	winter	3
					1982	21	1	lente	1
					1982	21	2	herfst	2
					1982	21	3	winter	2
					1983	22	1	lente	1
					1983	22	2	herfst	1
					1984	23	1	winter	1

Zo was het uiterlijk van "De Vriendenkring" in de eerste jaren.

1984	24	1	lente	1
1984	24	2	herfst	1
1984	24	3	winter	1
1985	25	1	lente	1
1985	25	2	zomer	1
1985	25	3	herfst	2
1985	26	1	dec.	1
1986	26	2	lente	1
1986	26	3	zomer	2
1987	27	1	winter	2
1987	27	2	lente	1
1987	27	3	zomer	1
1987	27	4	herfst	1
1988	28	1	voorjaar	2
1988	28	2	lente	2
1988	28	3	herfst	2
1989	29	1	voorjaar	2
1989	29	2	lente/zomer	2
1989	29	3	herfst	2
1989	29	4	herfst/winter	2
1990	30	1	voorjaar	2
1990	30	2	lente	2
1990	30	3	zomer	2
1990	30	4	winter	1
1991	31	1	lente	1
1991	31	2	zomer	1
1991	31	3	herfst	1
1991	31	4	winter	1
1992	32	2	lente	1
1992	32	2	zomer	1
1992	32	3	herfst	1
1992	32	4	KLEUR	1
1993	33	1	lente	2
1993	33	2	zomer	2
1994	34	2	zomer	1
1994	34	3	herfst	2
1995	35	1	lente	2
1995	35	2	zomer	1
1995	35	3	herfst	1
1995	35	4	winter	1
1996	36	1	lente	1
1996	36	2	zomer	2
1996	36	3	herfst	1
1996	36	4	winter	1
1997	37	1	lente	2
1997	37	2	zomer	5
1997	37	3	herfst	2
1997	37	4	winter	2
1998	38	1	lente	2

In de jaren 70 is er op iedere editie een andere afbeelding te vinden. v.n.l. vogelsoorten

1998	38	2	zomer	1
1998	38	3	herfst	2
1998	38	4	winter	1
1999	39	1	lente	2
1999	39	2	zomer	2
1999	39	3	herfst	1
2000	40	1	lente	2
2000	40	2	zomer	1
2000	40	3	herfst	1
2000	40	4	winter	1
2001	41	1	lente	2
2001	41	2	zomer	2
2001	41	3	herfst	2
2001	41	4	winter	2
2002	42	1	lente	2
2003	43	1	lente	2
2003	43	2	zomer	2
2003	43	3	herfst	2
2003	43	4	winter	2
2004	44	1	lente	2
2004	44	3	herfst	2
2004	44	4	winter	2
2005	45	1	lente	2
2005	45	2	zomer	2
2005	45	3	herfst	2
2005	45	4	winter	2

Vanaf 2005 zijn alle edities in ons bezit. Het is niet duidelijk of er in alle jaren vier uitgaven zijn geweest.

De laatste dagen van een eiland

(pagina 17 t/m 32)

Op 16 december 1858, werd de wet tot ontruiming van het eiland Schokland aangenomen. In 1859 werd deze wet ten uitvoer gebracht en zijn alle Schokkers van het eiland vertrokken. Dit jaar, in 2009, is dit 150 jaar geleden. In dit jubileumjaar heeft de redactie besloten om, met toestemming van de rechthebbende van de tekst, het Frans Walkate Archief te Kampen, een facsimile op ware grootte van dit boekje af te drukken. De pagina's 1 t/m 16 zijn in de vorige editie van De Vriendenkring al verschenen. De pagina's 17 t/m 32 verschijnen in deze uitgave. In de aanstaande zomereditie verschijnt de rest.

den in de vloer. Er was een houten koker in trechtervorm die de rook geleidde. Zelf zagen wij bij een opgraving op de Zuiderbuurt enige huisplattegronden met een stookopening in het midden van de vloer met daarin turf- en houtas. De wanden waren van hout en uit beschrijvingen blijkt dat wind en zon kans zagen door de kieren van dit hout heen te komen. Bij harde wind ging alles in de huizen heen en weer en slingeruurwerken aan de wand kon men niet gaande houden.

De drinkwatervoorziening geschiedde uit regenbakken en er waren armenbakken bij de kerk, naar het heet. Bij enige opgravingen zagen wij echter ook welputten die tot in het pleistocene zand waren ingegraven. Hierbij waren er van laat-middeleeuwse ouderdom met houten wandbekleding maar ook zonder die bekleding dus zondermeer in het kleidek uitgegraven.

De houten woningen met vaak rieten daken zijn nogal eens aan brand ten offer gevallen. *Moerman* noemt bijvoorbeeld dat Emmeloord gedeeltelijk afbrandde in 1728 en in 1749. In Ens brandde de buurt af in 1647 en de Raad van Kampen geeft die van het eiland Ens een tegemoetkoming in 1649 voor de geleden schade. De Zuiderbuurt ging in 1775 in vlammen op.

De bevolking.

Wellicht wil men weten hoe groot de bevolking vroeger was. Daaromtrent licht het register van de bevolking van 1840 ons in met de volgende staatjes:

ZUIVERE BEVOLKING VAN HET GEHEELE EILAND OP DEN 1° JANUARI 1840:

Zuiderbuurt (Wijk 1):

Gehuwd	28	Roomsch	17
Ongehuwd	42	Protestant	60
Weduwnaars	4		
Weduwen	3		
	<hr/>		<hr/>
	77		77

Moolenbuurt (Wijk 2):

Gehuwd	70	Rooms	85
Ongehuwd	121	Protestant	118
Weduwnaars	6		
Weduwen	6		
	<hr/>		<hr/>
	203		203

Emmeloord (Wijk 3):

Gehuwd	146	Rooms	404
Ongehuwd	243	Protestant	11
Weduwnaars	15		
Weduwen	11		
	<hr/>		<hr/>
	415		415

De totale bevolking bedroeg dus in 1840 over de 3 buurten 695 zielen, waarvan 506 „Rooms Catholijk” en 189 Protestant. Voor deze bevolking waren de navolgende aantallen huizen aanwezig:

Zuiderbuurt:

15 huizen, 15 huisgezinnen, totaal 77 personen.

Moolenbuurt:

46 huizen, 40 huisgezinnen, totaal 203 personen.

Emmeloord:

87 huizen, 89 huisgezinnen, totaal 415 personen.

Tezamen dus 148 woningen.

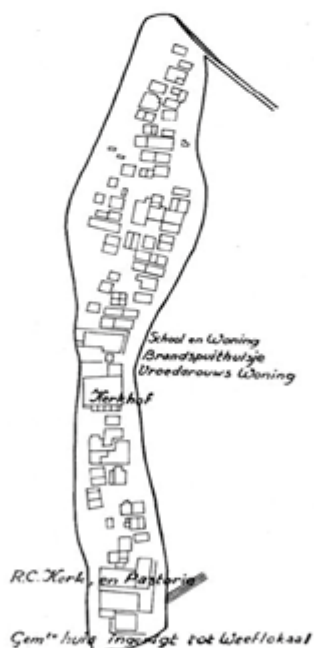
Het ging in die tijd echter wel sterk bergafwaarts, want vermoedelijk enige jaren later lezen wij, wanneer er wordt gesproken over de verbindingen op het eiland op het „Tableau aanwijzende de zamenstelling der gemeente Schokland”: „De gehele weg (verbinding van de Zuidpunt naar Emmeloord) van paalwerk met een planken looppad, gedurig gangbaar, wordt door het Rijk onderhouden” en daarna volgt de opgave van het aantal huizen:

Moolenbuurt:	42 huizen
Oude kerk bij lichtbaak:	1 huis
Zuiderbuurt	15 huizen
Emmeloord:	77 huizen
Tezamen	135 huizen

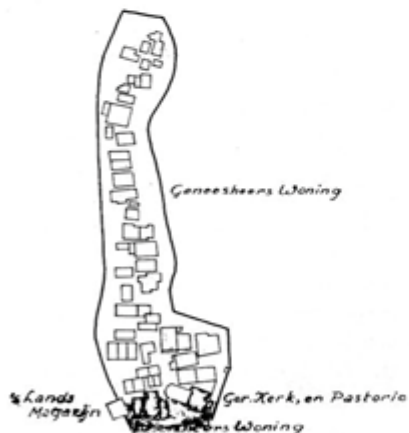
Samenstelling bevolking 1840.

Uiteraard zou men willen weten wat deze bevolking deed. Welnu ook daarover is een register in het Schokker archief. Ook weer van 1840. Daarin staan voor de Zuiderbuurt: 15 vissers, 4 schippersknechts, 1 schipper, 1 timmermans-

EMMELOORT

MOLENBUURT of ENS

SCHOKLAND, buurtschappen Emmeloord en Ens ± 1840, naar kadastrale opnamen.

knecht, 1 winkelierster, 2 arbeiders, 1 dienstmeid en 1 vuurstoker. De laatste bediende vermoedelijk het vuur op de Zuidpunt t.b.v. de scheepvaart. De overigen staan ingeschreven als zonder beroep, maar velen van hen zullen wel kinderen zijn geweest.

Voor de Moolenbuurt: 13 arbeiders, 15 vissers, 1 weeversbaas, 1 ambtsdienaar (die ons een keurig boekje met signalen van ongewenste personen, welke hij dan ook van het eiland zal hebben geweerd, heeft nagelaten), 1 burgemeester, 3 dienstmeiden, 4 schippersknechts, 1 genees-, heel- en vroedmeester, 1 winkelierster, 5 schippers, 1 winkelier, 1 huishoudster, 2 weevers, 1 onderwijzer, 1 bakker en winkelier, 1 opzichter van de Waterstaat, 1 predikant, nog een bakker, en de overigen, 149, staan als zonder beroep genoteerd.

Voor Emmeloord: 1 weeversbaas, 111 vissers, 1 huishoudster, 1 veerschipper, 3 arbeiders, 1 gepensioneerde vroedvrouw, 1 bakker, 1 schippersknecht, 2 schippers, 1 havenmeester, 1 vroedvrouw, 1 schoenmaker, 1 schoenmakersleerling, 1 koopman in reukwater, 1 schoolonderwijzer, 1 aannemer, 2 dienstbare jonge-dochters, 1 winkelier, 1 R.C. pastoor en 1 dienstmeid. De overigen, 281 in getal, waren zonder beroep.

Calicotweverijen.

We zeiden reeds eerder dat in die jaren de toestand voor de bevolking niet gunstig was. Om in de armoede tegemoet te komen en misschien ook wel om nog andere redenen, heeft men pogingen gedaan om een paar weverijen op Schokland te vestigen. Hoewel een volledig relaas omtrent de gang van zaken in het archief ontbreekt, kunnen wij uit het aanwezige opmaken, dat er een Commissie voor de Weverijen is ingesteld. Het werk wordt vooral door kinderen van het eiland uitgevoerd; men vraagt een lijst van de kinderen die voor het werk op de weefscholen in aanmerking kunnen komen. Op de Molenbuurt is de weverij van de heer Ekker. Het blijkt dat men betaalde f 0.70 per stukje en niets voor de leerstukjes en er konden gemiddeld per hoofd per week gemaakt worden 2 stukjes, dat is dus f 1.40. Op 15 juni 1840 schrijft de heer Ekker: „Op 4 Junij zijn door mij aan de Neder-

landsche Handelmaatschappij verzonden zeven honderd vijftig stukken katoen, op Schokland vervaardigd, waardoor ik Ued. verzoek nevensgaande certificaat van oorsprong van Ued. handtekening en het zegel der gemeente te willen voorzien".

Wie zich van de lezers nu intussen achteraf ongerust mocht maken over de jeugd in deze weverijen en zich afvraagt hoe het nu wel ging met deze „weefkinderen", kan ter geruststelling vernemen dat de onderwijzers nog lessen zullen geven. Daarvoor krijgen zij f 25.— 's jaars.

De genoemde Commissie voor de Weverijen moet (1839): dagelijks toezicht houden op het gedrag van hen die op de weverijen werken;

toezicht houden op het godsdienstig- en schoolonderwijs en bepalen welke straf de commissie zal opleggen aan hen die niet tegenwoordig zijn op catechisatie of school; zorgdragen dat de genoegzaam in de weverijen onderwezenen touwen in huis krijgen en daar in de plaats weer anderen worden opgenomen in de weefscholen van Ens en Emmeloord.

Ds. De la Couture wordt tot „Thesaurier" benoemd.

Tenslotte blijft de commissie verlangen: „dat de weefkinderen althans éénmaal per week onderwezen zullen worden in de dingen, welke hun nodig zijn tot het aanleren van alle lager onderwijs".

Mocht dit laatste een lichtpunt schijnen, minder hoopvol klinkt het bericht dat er lantaarns worden geleverd hetgeen wel wijst op slechte verlichting of langdurige arbeid, waarschijnlijk beide. Men waarschuwt niet te weven bij een lamp zonder glas — „hoewel niets van een brand werd vernomen". Wanneer deze calicotweverijen ophouden is niet bekend. Zeker bestaan zij in 1851 nog. Immers wij vinden in een uitvoerig beredeneerd verslag van de toestand der gemeente Schokland over het jaar 1851 omtrent de gevestigde fabrieken:

„Alhier bestaan twee calicotsfabrieken en die tot groot voordeel der bevolking nuttig werden en zijn als de gebouwen vergroot wierden, waardoor dan een aantal touwen konden geplaatst worden en daar dan ook op konden geweven worden".

Duidelijk is hier bedoeld dat enige getouwen meer zouden

kunnen worden geplaatst.

Het schijnt dat in 1837 de eerste weverij gesticht werd op Emmeloord in het gemeentehuis dat als zodanig niet meer dienst deed wegens de verplaatsing van het gemeentebestuur naar Ens.

Daarna kwam ook een weverij tot stand op Ens. De stof werd — zo schrijft *Moerman* — geleverd aan de firma Salomonson te Almelo, later aan de firma Bottenheim te Kampen. Hier lezen wij ook dat er in 1840 54 weefgetouwen op het eiland in gebruik zouden zijn. Bij *Mees*, die er over schrijft en die *Moerman* tot bron is, vinden we geen aantal genoemd. In de archiefstukken te Kampen, die wij raadpleegden, is niets gevonden over aantallen. Er is geen eenheid over de opbrengsten, die door *Mees* veel hoger werden gesteld dan wij zelf konden vinden in het archief. *Mees* geeft voorts te kennen dat hij „bij de kinderen geen nadelige invloed zag van het werk; zij zagen er bij zijn bezoek blozend en frisch uit”.

De gebouwen voor de weverijen zijn door de provincie ingericht en bekostigd en omdat dat op Ens minder doelmatig was is van Rijkswegen een subsidie verleend tot oprichting van een nieuw in 1846. Er werkten toen 12 jongens en 29 meisjes tussen de 8 en 20 jaar.

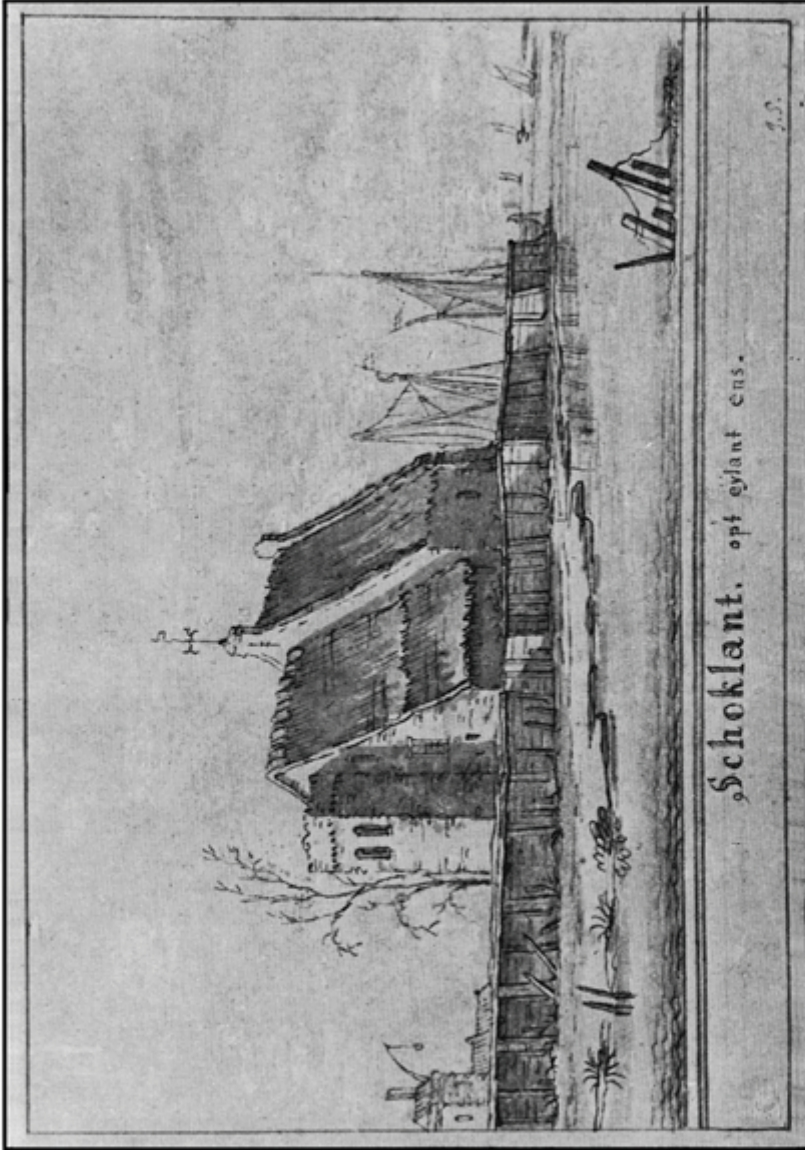
Allerlei gegevens.

Volgen wij dit juist genoemde verslag van de toestand, dan lezen wij over het bijhouden van het bevolkingsregister: „Is met veel moeite vergezeld doordien er veel in stilte de Gemeente verlaten om te dienen en later weder inkomen zonder zich aan te geven”.

De begraafplaats verkeerde „alsnog in eene zeer slechte staat”. Er kon voor het onderhoud daarvan geen subsidie worden bekomen en de gemeente was daartoe niet in staat.

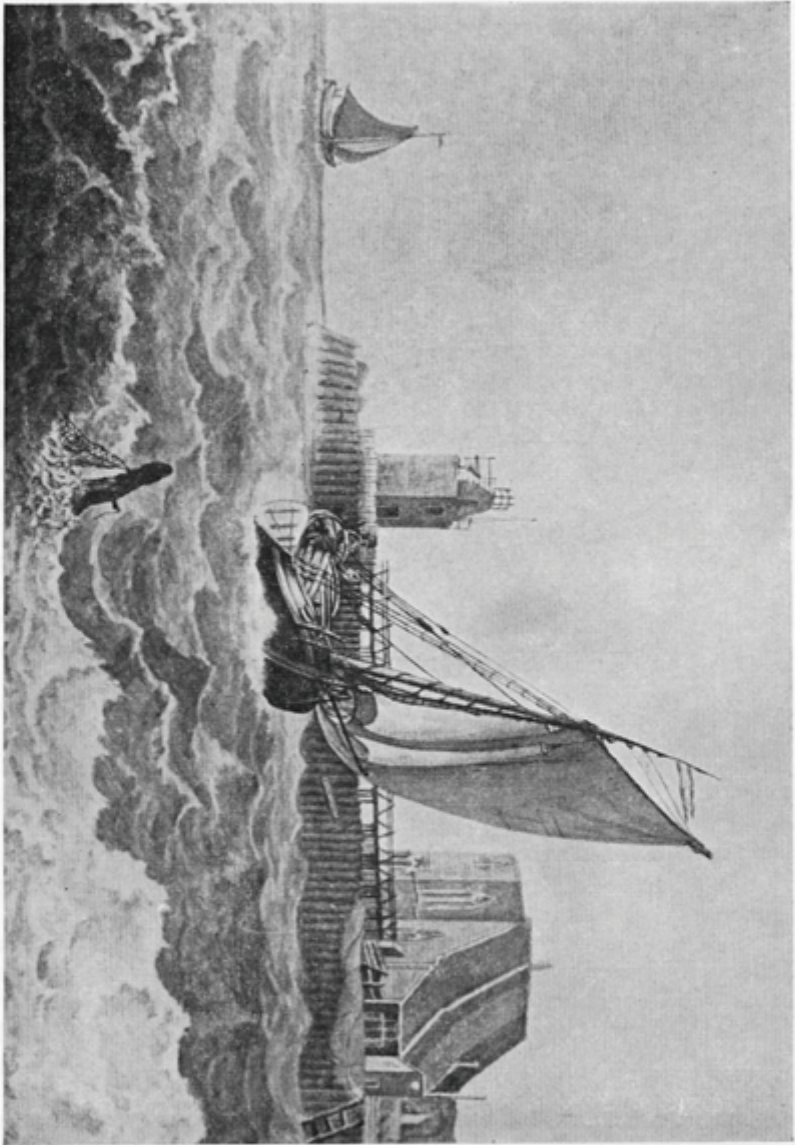
Verheugend is daarnaast het gegeven: „Gezondheid der Menschen laat tegenwoordig niets te wenschen over; van vee geene ziekte”.

Er zijn twee kerkelijke gemeenten: „een Protestantsche en een Roomsche Catholijken: geene giften of legaten voor godsdienstige doeleinden verleend”.

Schoklant, op't eylant ens.

Schoklant op 't eylant ens, plm. 1730. (Tekening in O.i. inkt door J. Stellingwerf).

Gezicht op de kerk en vuurtoren op het eiland Schokland, plm 1800 (waterverfkening).

Er zijn dan twee openbare scholen, met elk 30 jongens en 40 meisjes en er zijn twee onderwijzers.

De armbesturen zijn dan de laatste jaren zeer achteruit gegaan doordat er veel meer bedeed werd dan er in kwam. En de openbare veiligheid laat niets te wensen over; personeel gemeentepolitie is voldoende. En dat terwijl er „geene verlichting bij nacht” was.

De brandblusmiddelen waren in bruikbare staat. Toch zijn er een aantal grote branden bekend uit vroegere tijden.

Over de toestand van de landbouw verneemt men: „is niet van toepassing, alleen wat hoornvee en schapen en lammeren: 11 stuks koeien, 4 kalveren, 153 schapen, 90 lammeren, 1 varken, geen bokken en geiten”. Maar wel bijenteelt.

Er was geen vervening, geen jacht, toezicht op de visserij was voldoende; er waren ongeveer 50 schepen op visserij buitengaats, de opbrengsten daarvan konden echter niet worden bepaald en voor het overige was er zeer weinig handel en er waren geen week- en jaarmarkten.

In de zomer was er driemaal per week een schuitedienst en in de wintermaanden tweemaal per week en er was een marktschuit op Kampen.

Er wordt over de XVIIde eeuw vermeld dat de Schokkers naast vissers ook vrachtschippers waren, die met kagen op Deventer voeren. *Commelin* schrijft zelfs uitsluitend over koophandel en zegt dat wel 40 kagen door geheel Holland gingen.

In de XVIIIde eeuw worden voor Emmeloord nog 8 kagen genoemd die op Hamburg, Overijssel en Amsterdam varen.

In 1847 vertellen oude Schokkers dat hun voorouders 100 jaar terug geen vissers, maar graanschippers waren die met hun koffen voeren. *Moerman* acht dit in zoverre minder juist, dat de visserij zeker toen toch reeds een belangrijke rol zal hebben gespeeld. Ook moet landbouw en veeteelt eertijds van betekenis zijn geweest. Want er wordt gesproken over vaten pachtboter en rogge, komende uit land op Ens en Emmeloord. *Moerman* vond echter geen brieven over rogge. Wel wordt er rogge ingevoerd op het eiland. In 1555 is er al sprake van een molen van Ens, waarnaar de Meule- of Molenbuurt wordt genoemd.

Door al deze gegevens worden wij nogal goed op de hoogte gebracht omtrent de toestand op het eiland zo in de laatste decennia. Het is jammer dat er betrekkelijk weinig omtrent veel oudere perioden wordt gevonden.

Het archief.

Dat het archief, voor zover aanwezig, bewaard bleef is te danken aan het Besluit van de Commissaris des Konings in de provincie Overijssel van 10 juli 1859 dat het gemeentebestuur van Schokland op 11 juli overgifte zal moeten doen aan de gemeente Kampen van het archief en verdere stukken benevens de roerende goederen van de ontbonden gemeente Schokland, waarvan proces-verhaal moet worden opgemaakt. En dan vindt men daarbij het proces-verbaal van 11 juli waarbij „Gerrit Jan Gillot, tot dan toe Burgemeester der Gemeente Schokland en laatst overgeblevene van het bestuur, overdraagt aan de gemeente Kampen, vertegenwoordigd door de heren Jonkheer Mr. Henri Asfverus Wttwaall van Stoetwegen, Burgemeester, Mr. Johannes Jacobus van Ingen en Pieter Hilbert Gallé, wethouders, alsmede den heer Nicolaas van Berkum Bijsterbos Jr., Secretaris der gemeente Kampen: de stukken, papieren, bescheiden en roerende goederen hierna volgende welke door het bestuur van Kampen worden overgenomen.

Hierbij bevinden zich zowel burgerlijke stukken als kerkelijke, zoals bijvoorbeeld „een boek in kwarto van de Roomsche Catholijke kerk, aanduidende de geboorte, doop en overlijden van 1711—1812” en nog een ganse lijst meer.

Als roerende goederen worden voorts genoemd:

„een sabel met schede

een vlag

een vlaggestok

een stembus

twee handbrandspuiten met 13 emmers, brandhaken en brandladders

het onderscheidingsteeken van den Burgemeester

nog eene sabel, die op dit ogenblik door den veldwachter gebruikt wordt, later zal worden overgegeven.

Verder aan contanten f 272.51½, zijnde het batig saldo der

rekening van de gemeente Schokland over het tijdvak 1 Januarij tot 9 Julij 1859" (waarvan dan echter nog wel het een en ander betaald moet worden).

Voorts heeft de heer Gillot als strandvondsten overgegeven 1 sloep welke 23 april is aangespoeld.

De overdracht vond plaats ten gemeentehuize te Schokland en het daarvan opgemaakte proces-verbaal werd te Kampen in het raadhuis de dag daarop 12 juli getekend.

Bij het snuffelen in deze archivalia zochten wij te vergeefs naar gegevens omtrent de ramp van 1825 in de notulen van de raadsvergaderingen van de gemeente Schokland. Slechts de onderstaande zinnen zouden kunnen herinneren aan hetgeen ter plaatse was voorgevallendat de kinderen langs de weg loopen doordat Mr. Springstok te Ens levenloos bestaat, dat door het overlijden van de vroedvrouw, Jetske Sybes te Ens, geen hulp verleend kan worden hoewel vier vrouwen op de Moolenbuurt binnenkort een vroedvrouw nodig zouden hebben". En dan vermelden de notulen ook dat J. de Wit, gewezen onderwijzer der jeugd te Emmeloord is overleden. Wij mogen aannemen dat deze mensen omgekomen zijn als gevolg van de stormvloed, zeker is dat niet. Maar er is geen woord te vinden over de ramp zelf.

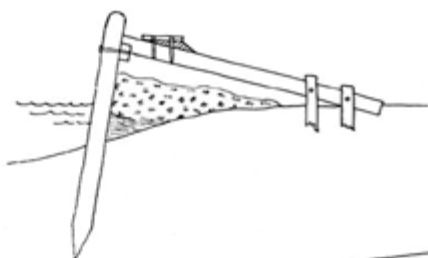
Ter Pelkwijk geeft echter in zijn beschrijving van Overijssels Watersnood iets meer nieuws over de catastrofe op het eiland in 1825. Niet alleen wordt de dijk ernstig beschadigd op tal van plaatsen en zelfs over grote afstand geheel weggeslagen, maar in het oosten slaan reeksen palen weg. Er wordt een aantal van 1800 genoemd, die in het eveneens overstroomde Mastenbroek menige boerenwoning beschadigen. De vuurtoren op Schokland moet na de storm vernieuwd worden, het altaar spoelt te Emmeloord uit de kerk, 70 huizen worden zwaar beschadigd, 26 geheel vernield. Er wordt ook gemeld dat 13 mensen bij de ramp de dood vonden in de golven.

Nadien wordt de dijk aan de westzijde vervangen door een stenen oeverwerk van 5—6 m breedte, die echter zo laag is dat deze dijk nauwelijks de golfslag breekt bij westenwind.

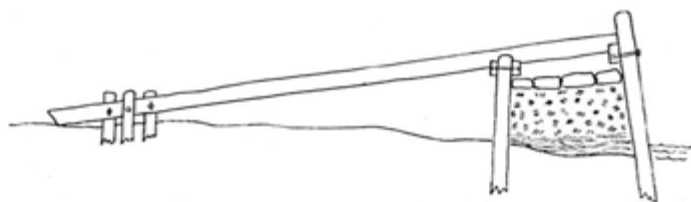
Aan de oostkant waren ingeheide palen. Op de trekstangen

waarmee deze palen waren verankerd, lag een rij loopplanken van 35 cm breedte die de verbinding tussen de buurten tot stand brachten.

ZEEWERING OOSTKUST, MET LOOPPLANK

KISTDAM WESTKUST

Paalwerk Oostkust en Kistdam Westkust
(na 1804 vervangen door een Stenendijk)

door Mees (1846) overgenomen uit een atlas behorende bij de „Handleiding tot kennis der waterbouwkunde voor kadetten, enz.” door den Ingenieur D. J. Storm Buysing, Breda 1844.

Achter (tussen) de palen bladriet, puin en Doornikse, Noordse of Drentse steen.

De loopplank vormde de verbinding tussen de buurtschappen.

Tussen de Schokker archivalia bevindt zich voorts het namenregister van de gemeente op het eiland Schokland, waarin wij de aanhef aantreffen: „Dit register van opgaaf en aanneming van vaste familienamen of voornamen binnen de gemeente van Schokland, overeenkomstig het Keizerlijk Decreet van den 18den Augt: 1811, bevattende acht en veertig bladzijden, door ons President van den regtbank ten eersten instantie te Zwolle, Departement der Monden van den IJssel, gearapheerd en gezegeld ingevolge de wet”.

Daarna volgen enige bladzijden met namen, waaronder wij de achternamen Visser, Sul, Klappe, Buter, Botter, Bape, Kluisjen, Schoon, Gillot, Gozum, Konter, de Boer, Diender en Net aantreffen, en de voornamen: Hermen, Dubbel, Thijmen, Klaassen, Albert, Reuring, Louwe, Bruinsen, etc. Alle

ingeschrevenen zijn keurig voorzien van twee voornamen waarbij de tweede in de meeste gevallen is voorzien van een extra s, in deze geest: Peter Thijmens Visscher, of zo: Jacob Klaassen de Jonge of Thomas Willems Kluisjen.

Toch nog nieuwe kerken.

Alle moeilijkheden ten spijt en hoewel het na de ramp van 1825 toch wel duidelijk was dat de eilandbevolking verre van veilig leefde op de terpen, werd in 1834 de Hervormde kerk op de Middel- of Molenbuurt opnieuw opgetrokken op de fundamenten van de kerk van 1717. Naar deze spaarboogfunderingen is een klein onderzoek gedaan. Het oude gebouw was in 1833 wegens verval gesloopt. De nieuwe kerk is vermoedelijk door de Waterstaat gebouwd.

In 1842 werd van Rijksweg op Emmeloord een nieuwe Rooms Katholieke kerk gesticht op de plaats van de oude verzakkende kerk, welke zelf reeds weer door andere oudere kerken voorafgegaan moet zijn naar *Moerman* en *Reyers* menen. De Emmeloordse kerk is in 1858 afgebroken. De fundamenten bij de haven werden niet onderzocht. Wel ligt nog een onderzoek van de begraafplaats op Emmeloord in de bedoeling.

De opgravingen op de Zuidpunt, waar eerst binnen de kerkfundamenten skeletresten van de Schokker bevolking zijn verzameld door het Anthropologisch Instituut van dr *De Froe* te Amsterdam ten behoeve van anthropologisch onderzoek van de voormalige eilandbewoners, hebben nadien onderzoek van de geschiedenis van de oude kerk tot doel gehad. (*Modderman*). Daarbij bleek dat de binnenste kerkfundamenten voorafgegaan waren door een meer westelijk gelegen kapel, welke vermoedelijk in de XIV/XVde eeuw niet meer te handhaven was, waarna van de overgebrachte bouwmaterialen een nieuwe, kleine zaalkerk werd gebouwd op deze oostelijker gelegen zandhoogte. Deze kleine kerk is dan in de XVIde eeuw vervangen door een grotere op dezelfde plaats. In de XVII/XVIIIde eeuw is deze echter zodanig in verval dat hij nog slechts als onderkomen voor vee wordt gebruikt. Er was naast de kerk een drenkeldodenkerkhof.

De haven van Emmeloord onderging in deze jaren even-

eens aanzienlijke veranderingen. Op de plaats van de oude haven kwam namelijk in 1837 een nieuwe tot stand, welke naar het heet ligplaats kon bieden aan ongeveer 300 vissersschepen. De haven slibde echter sterk aan en bovendien gaven velen de voorkeur aan een ligplaats op de rede van Ens bij de Molenbuurt.

Verdere landverliezen.

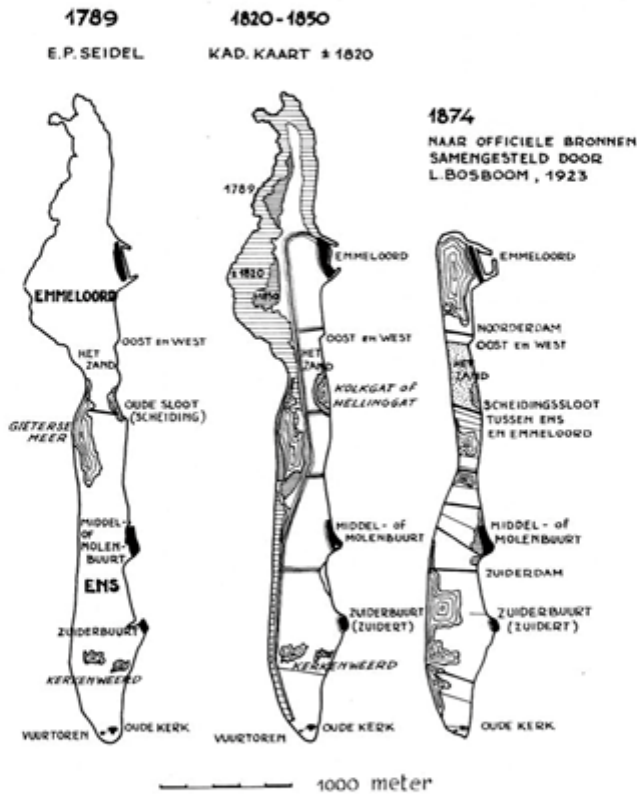
Intussen waren in de XVIIIde eeuw nog aanzienlijke stukken van het noordelijk deel van het eiland een prooi van de golven geworden. Dank zij enkele kadastrale kaarten kan men de landverliezen van het einde van de XVIIIde en de eerste helft van de XIXde eeuw op de voet volgen. Bovendien beschikken we over de kadastrale kaarten van de bewoonde terpen van het eiland, waarop de huizen voorkomen van Zuidert, Molenbuurt en Emmeloord. (De Zuiderbuurt wordt ontruimd en afgebroken in 1855.) Voorts is er een schetskaart van het eiland die reeds doet vermoeden dat er een plan was om het gehele noordelijke deel prijs te geven. Een ruwe schetslijn op deze kaart rondt het zuidelijk deel, de buurtschap Ens af ter hoogte van de oude scheidingslijn tussen de beide buurtschappen Ens en Emmeloord, wellicht door aanleg van een dam of dijk.

De groeiende armoede van de bevolking en de hoge kosten aan onderhoud van het eiland vroegen jaarlijks ongeveer f 9000.—. Zij deden het plan voor de ontruiming van Schokland ontstaan, waarbij men overwoog het noordelijk deel aan de golven prijs te geven. Hiertegen verzetten de schippers die veel belang hadden bij een veilige ligplaats achter het eiland zich onder aanvoering van de Zwollenaar Schuttevaer. Het was de hoofdingenieur Van der Lee die op grond van een rapport van Brunings en Den Berger uit 1788 de helft van het eiland wilde prijsgeven.

Uit dit genoemde rapport van de Hollandse inspecteur-generaal blijkt dat van Hollandse zijde weinig lust getoond werd nog iets voor Emmeloord te doen. Daarin wordt o.m. gezegd, aldus *Moerman*, dat Ens rondom door palen is beschermd, maar Emmeloord slechts ten dele, bij de haven, „De overige oever van Emmeloord, aan de west-, noord- en

oostzijde, bedragende een lengte van omtrent 1000 roeden, is nog zonder zeekering en geheel ongedekt". Het lag overigens voor de hand dat Overijssel, dat zich de eigen kustlijn min of meer gedekt wist door het eiland, dat zich als een verwijderde strekdam uitstreckte, meer belang had bij het onderhoud van het eiland dan Holland.

Pas in 1804 komt enige verbetering in de toestand wanneer onder leiding van de ingenieur Pereboom met de aanleg van

Kaartjes van Schokland, overgenomen uit „Schokland” door H. J. Moerman en A. J. Reijers overdruk uit het „Tijdschrift v. h. Kon. Ned. Aardrijksk. Gen.” 2e Serie dl XLII, 1925, afl. 2).

de stenen dijk aan de westzijde van het eiland wordt begonnen. Toen was het bestaande kist-paalwerk, een dubbele paalrij met een opvulling van puin en stenen op bladriet, geheel vervallen en de oorlog maakte aanleg van een nieuwe paalrij onmogelijk. De beruchte paalworm zal ook een waarschuwing geweest zijn om een andere methode van verdediging toe te passen. De nieuwe dijk was ruim 2 m boven dagelijks water. De dijk heeft het al spoedig zwaar te verduren gehad en werd grotendeels vernield in 1824 en bij de nog beruchter vloed van 1825.

Tenslotte wordt de evacuatie een feit in 1859, de huizen worden afgebroken en de bevolking verlaat gezin na gezin het eiland. Daarover vinden wij in het Schokker archief nog het een en ander.

De ontvolking.

Het boek dat wij hierover raadpleegden draagt het eenvoudige opschrift: „Aanteekeningen van de ontruiming van Schokland en de gehouden correspondentie daarover met de heer Commissaris des Konings in Overijssel”. Het bevat een reeks notities van de burgemeester, de heer G. J. Gillot, in de vorm van afschriften van brieven welke ten dele sterk bekort zijn:

„Om aan Ued. Missive van 19 December 3e Afd. No. 1170/960 (1858) te voldoen heb ik de Eer daarop aan Ued. te berigten: 1 Perceel op Emmeloord waar 3 Huishoudingen hebben gewoont met namen:

- 1 Klaas Koridon is vertrokken met zijn gezin naar Kampen.
- 2 Willem Zalm met vrouw is vertrokken naar Vollenhove.
- 3 Maria Alberts Toeter, Wed. Dirk Botter woont nog op Schokland als huishoudster bij B. Visscher.

Alle de afkomende materialen zijn Deels verkogt naar de vaste wal vervoerd en Rest verbrand. Zo staat naar mijne wijze van zien dat Klaas Koridon en Willem Zalm aanspraak hebben op eenige gelden.....”.